Ярослав КРУПКА

ОЦІНКА ФІНАНСОВИХ ІНВЕСТИЦІЙ У БУХГАЛТЕРСЬКОМУ ОБЛІКУ

Національні Положення (стандарти) бухгалтерського обліку, зокрема П(С)БО 12 "Фінансові інвестиції", визначають, що фінансові інвестиції на дату балансу відображаються за справедливою вартістю, крім випадків, коли: а) інвестиції утримуються підприємством до їх погашення; б) обліковуються за методом участі в капіталі.

До інвестицій, що утримуються підприємством до їх погашення, належать в основному вкладення у боргові цінні папери (облігації, векселі, сертифікати тощо). Вони купуються і утримуються з метою одержання відсотків. Їх облік і оцінка в балансі здійснюються за амортизованою собівартістю.

Друга сфера інвестування, де не може застосовуватися метод оцінки і обліку за справедливою вартістю, є інвестиції у пов'язані сторони, якщо інвестор має суттєвий вплив або контролює діяльність об'єкта інвестування. Для їх обліку національними і міжнародними стандартами передбачено метод участі в капіталі.

Отже, за справедливою вартістю повинен вестися облік усіх інших видів фінансових інвестицій, а саме:

– інвестицій, призначених для подальшого продажу;

– інвестицій, не призначених для продажу, що засвідчують право власності, якщо інвестор не має суттєвого впливу чи повного контролю над об'єктом інвестування;

– інвестицій у пов'язані сторони з суттєвим впливом інвестора чи контрольним пакетом акцій асоційованих, дочірніх, спільних підприємств, якщо останні ведуть свою діяльність в умовах, що обмежують їх здатність передавати кошти інвесторові протягом періоду, що перевищує дванадцять місяців.

П(С)БО 12 не передбачає визначення терміну "справедлива вартість". Зате дане поняття чітко трактується у міжнародному стандарті 25 "Облік інвестицій" і національному Положенні 19 "Об'єднання підприємств". Під справедливою вартістю згідно з даними нормативів розуміється сума, за якою може бути здійснений обмін активу в результаті операції між обізнаними, зацікавленими та незалежними сторонами. У П(С)БО 19 даються уточнення, за якими справедливою вартістю фінансових інвестицій у цінні папери є їх поточна ринкова вартість на фондовому ринку.

Очевидно, що для доведення зазначених фінансових інвестицій до справедливої вартості на дату балансу повинна проводитися їх переоцінка. У П(С)БО 12 не визначено механізм проведення такої переоцінки. Однак у пункті 8 даного стандарту передбачено, що сума збільшення або зменшення балансової вартості фінансових інвестицій на дату балансу (крім інвестицій, що обліковуються за методом участі в капіталі) відображається у складі інших доходів або інших витрат відповідно.

Схема обліку фінансових інвестицій за справедливою собівартістю наведена на рис. 1.

Даний алгоритм передбачає переоцінку у випадку, коли справедлива ринкова вартість відрізняється від облікової ціни. На суму дооцінки збільшуються інші доходи підприємства, уцінка – призводить до зростання інших витрат. Усе це в кінцевому випадку впливає на остаточні фінансові результати звичайної діяльності.

Вимога про переоцінку фінансових інвестицій на дату балансу за справедливою вартістю узгоджується з необхідністю переоцінки основних засобів та інших необоротних матеріальних активів, а також капітальних інвестицій, порядок якої визначений П(С)БО 7 "Основні засоби". Однак при цьому існують різні підходи до її проведення і відображення в обліку, які подані у табл. 1.

Таблиця 1

Відмінності в методиці проведення переоцінки капітальних і фінансових інвестицій

Необоротні матеріальні активи, в т. ч. капітальні інвестиції	Фінансові інвестиції
1	2
1. Переоцінка здійснюється, якщо балансова вартість активів відрізняється від справедливої вартості більш як на 10 відсотків.	1. Відсоткова межа для проведення переоцінки не встановлена.
2. При зміні ціни хоча б одного об'єкта здійснюється переоцінка усіх об'єктів групи основних засобів, до якої належить даний об'єкт.	2. Оцінка та облік здійснюються за кожною фінансовою інвестицією.
3. Сума дооцінки відноситься до складу додаткового капіталу.	3. Сума до оцінки відображається у складі інших доходів підприємства.
4. Перевищення суми попередніх уцінок над сумою попередніх дооцінок при черговій дооцінці об'єкта спрямовується до складу інших доходів.	4. Сума уцінки відноситься на збільшення інших витрат підприємства.
5. Перевищення суми попередніх дооцінок над сумою попередніх уцінок при черговій уцінці об'єкта спрямовується на зменшення іншого додаткового капіталу підприємства.	5. Справедлива вартість визначається за цінами на фондовому ринку. Якщо неможливо достовірно встановити справедливу вартість, фінансові інвестиції відображаються у балансі за їх собівартістю з урахуванням зменшення їх корисності.
6. Перевищення суми попередніх дооцінок над сумою попередніх уцінок при вибутті об'єкта включається до складу нерозподіленого прибутку з одночасним зменшенням додаткового капіталу.	
7. Справедлива залишкова вартість активів може бути визначена експертним шляхом на підставі ринкової або відновлювальної вартості.	

Як бачимо, в проведенні переоцінки та обліку цих двох груп необоротних активів є більше відмінностей, ніж спільних ознак. Головна відмінність у тому, що регулювання вартості інвестицій з метою її наближення до справедливої відбувається за рахунок фінансових результатів діяльності, тоді як аналогічні операції з матеріальними необоротними активами супроводжуються збільшенням (зменшенням) додаткового капіталу підприємства.

Немає нічого спільного в обліку переоцінки фінансових інвестицій з оцінкою оборотних активів, які згідно з П(С)БО 9 "Запаси" відображаються у бухгалтерському обліку і звітності за найменшою з двох оцінок: первісною вартістю або чистою вартістю реалізації. Це вносить певні диспропорції у визначення реальної оцінки сукупного майна підприємства, ускладнює облікові процедури.

Національними стандартами передбачено й інший метод оцінки інвестицій, який можна вважати альтернативним до оцінки за справедливою вартістю. В п. 9 П(С)БО 12 зазначено, якщо справедливу вартість достовірно визначити неможливо, то фінансові інвестиції можуть відображатися в обліку за їх собівартістю з урахуванням зменшення корисності інвестицій. Втрата від зменшення корисності відноситься на інші витрати діяльності з одночасним зменшенням балансової вартості інвестицій.

Ні дане Положення, ні інші стандарти не дають трактування поняттю "зменшення корисності". Однозначно можна стверджувати лише те, що коли мова йде про активи, справедливу вартість яких достовірно визначити немає можливості, то даний метод не може супроводжуватися дооцінкою фінансових інвестицій. Можна допустити, що зменшення корисності – це втрата економічної вигоди внаслідок того, що балансова вартість активу перевищує суму очікуваного відшкодування. Під сумою

очікуваного відшкодування згідно з П(С)БО 7 розуміється сума, яку підприємство очікує до відшкодування вартості необоротного активу під час майбутнього використання, включаючи його ліквідаційну вартість.

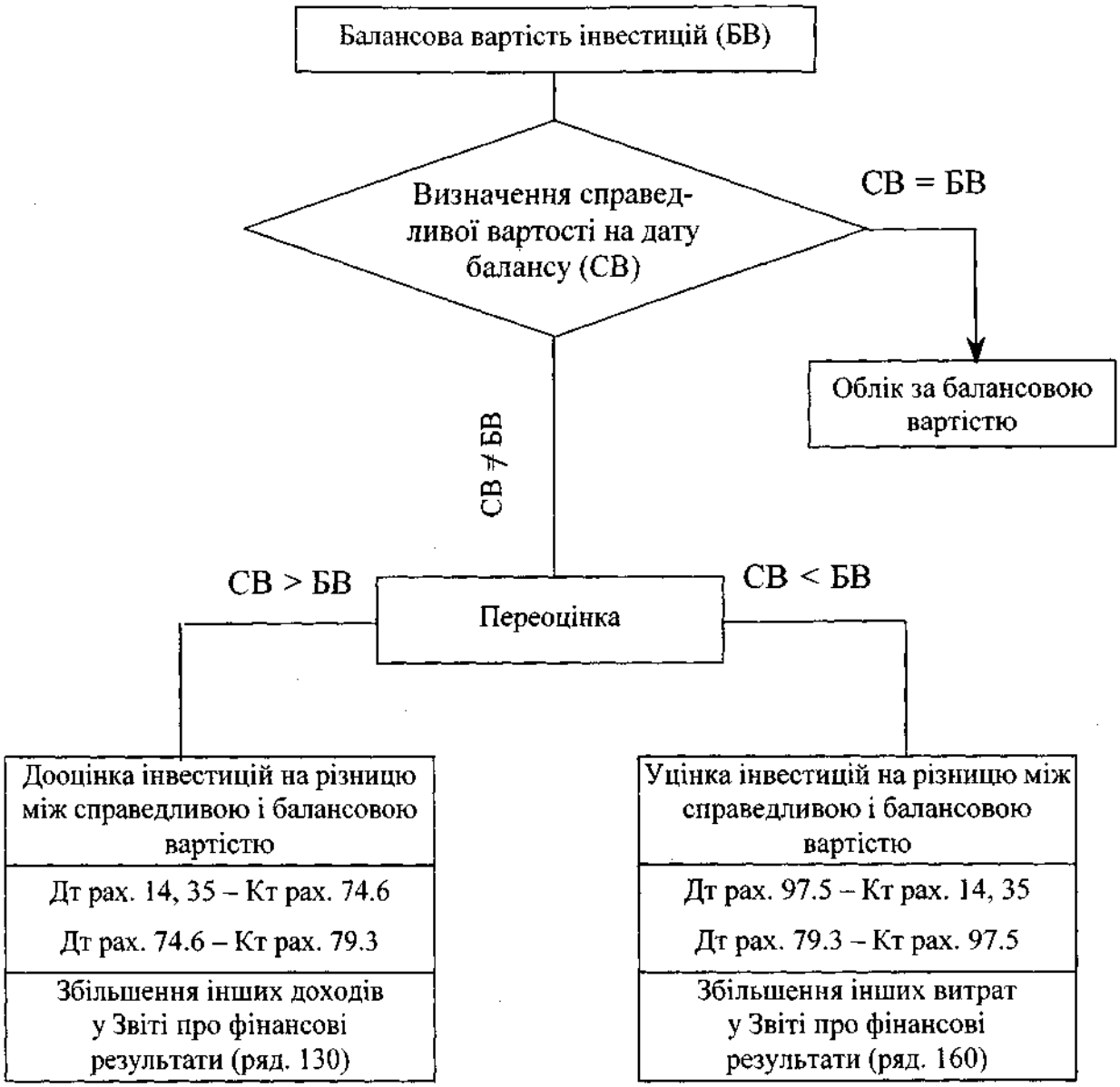

Рис. 1. ***Алгоритм обліку інвестицій за справедливою вартістю.***

Але дані трактування більше стосуються активів, що амортизуються. У разі зміни очікуваних економічних вигод від таких активів переглядається термін їх корисного використання (експлуатації), нормативи амортизації.

Очікувані економічні вигоди від здійснення та утримання фінансових інвестицій виражаються сумою прибутку, дивідендів, процентів, які можуть бути одержані інвестором від суб'єкта, у який вкладено капітал. Зрозуміло, що встановити попередньо, якими будуть очікувані вигоди від вкладених фінансових інвестицій у практичній діяльності, досить складно.

Тому можна допустити, що при застосуванні альтернативного методу оцінки фінансових інвестицій за собівартістю у більшості випадків зменшення їх корисності враховуватися не буде.

На нашу думку, це не буде суперечити встановленим принципам

бухгалтерського обліку з таких причин:

1. Визнання активу допускається у випадку, якщо його оцінка може бути достовірно визначена (П(С)БО 2, п. 10). Оскільки достовірно визначити суму зменшення корисності інвестицій немає можливості, її й не потрібно враховувати.
2. На підставі принципу обачності (П(С)БО 1, п. 18), за яким застосування методів оцінки в бухгалтерському обліку повинно запобігати заниженню зобов'язань та витрат і завищенню оцінки активів і доходів підприємства, в обліку можуть застосовуватися альтернативні методи оцінки активів. Так, облік таких активів як запаси на дату балансу здійснюється за найменшою з двох оцінок: первісною вартістю або чистою вартістю реалізації (П(С)БО 9, п. 24). Цей же принцип можна застосовувати і до фінансових інвестицій, коли їх відображення в обліку і звітності повинно здійснюватися за найменшою з таких оцінок: собівартістю або справедливою вартістю (ринковою ціною).
3. Даний порядок оцінки і обліку фінансових інвестицій буде відповідати їх обліку за міжнародними стандартами бухгалтерського обліку. Так, згідно з МСБО 25 "Облік інвестицій" у бухгалтерському обліку фінансові інвестиції можуть відображатися за такими оцінками.

   Поточні інвестиції:

   а) за ринковою вартістю;

   б) за нижчою з двох оцінок – собівартістю або ринковою вартістю.

   Довготермінові інвестиції:

   а) за собівартістю;

   б) за сумою переоцінки;

   в) за нижчою з двох оцінок – собівартістю або ринковою вартістю, визначеною на основі інвестиційного портфеля (для інвестицій, що надають право власності).

Якщо врахувати, що справедлива вартість фінансових інвестицій у ринкові цінні папери за національними стандартами в цілому ототожнюється з їх ринковою вартістю (додаток до П(С)БО 19), то принцип оцінки в обліку фінансових інвестицій за найменшою з двох оцінок (собівартістю або справедливою вартістю) повністю буде кореспондувати з міжнародними принципами обліку фінансових інвестицій. Дане правило нижчої ціни слід застосовувати до інвестицій, коли інвестор не має суттєвого впливу на інвестоване підприємство.

Слід зазначити, що правило найменшої оцінки має давню історію і відповідає принципу консерватизму у бухгалтерському обліку. Принцип найменшої ціни знайшов широке застосування у практиці. Особливо це проявилося у період зростання ваги Звіту про прибутки і збитки, адже згідно з принципом консерватизму зниження ціни на активи призводить до зменшення прибутків. Серед вчених є навіть пропозиції щодо підняття даного принципу до рівня концепції бухгалтерського обліку.

Згідно з зарубіжною методологією перегляд вартості фінансової інвестиції, якщо інвестор не має суттєвого впливу, здійснюється у кінці кожного звітного періоду в цілому по підприємству на підставі усього портфеля довготермінових інвестицій. Для цього ринкова ціна кожного виду акцій на дату балансу множиться на їх кількість. Якщо заново визначена загальна вартість інвестиційного портфеля є меншою за їх облікову ціну, то різниця має бути відображена як нереалізовані збитки з одночасним утворенням резерву на зменшення вартості довготермінових інвестицій. Для цього в обліку використовуються два контрарних рахунки: "Нереалізований збиток за довготерміновими інвестиціями в акції" – виступає контррахунком до власного капіталу підприємства; "Резерв на зменшення вартості довготермінових інвестицій" – регулює у бік зменшення вартість довготермінових інвестицій.

На нашу думку, аналогічний порядок обліку довготермінових фінансових інвестицій доцільно було б запровадити і в Україні. Для цього достатньо до рахунків 14 "Фінансові інвестиції" і 42 "Додатковий капітал" відкрити регулюючі контрарні

субрахунки з обліку резервів зменшення вартості довготермінових інвестицій та нереалізованих втрат капіталу в результаті знецінення інвестицій. Запровадження даного методу дасть змогу уникнути збитків, яких ще не завдано. Згідно з міжнародною практикою зменшення вартості інвестицій може розглядатися як збиток у таких випадках: а) коли цінні папери зараховуються до складу поточних інвестицій; б) при їх продажу; в) якщо зниження ринкової ціни на них має постійний і стійкий характер.

У цілому ж застосування у вітчизняній практиці зазначеного порядку дало б змогу:

а) наблизити національні правила оцінки та обліку фінансових інвестицій до міжнародних;

б) уніфікувати порядок покриття втрат від знецінення капітальних і фінансових інвестицій, розбіжності в якому наведені у табл. 1. Джерелом покриття втрат від знецінення фінансових інвестицій, як і капітальних, до їх реалізації повинен виступати власний капітал, а не прибуток підприємства.